

Mógor Judit – Bonnyai Tünde

A katasztrófavédelem lakosságtájékoztatási módszerei és eszközei

A lakosságtájékoztatás, mint lakosságvédelmi feladat, napjainkban a katasztrófavédelmi feladatrendszerben kiemelt helyen szerepel, tekintettel arra, hogy a XXI. század kihívásai elsősorban természeti és/vagy ipari katasztrófákhoz kapcsolhatóak.

A tájékoztatás fajtái és elhatárolása

Korunkban a polgári védelem két, tartalmilag egymástól markánsan elhatárolható típusáról beszélhetünk. Magyarul kevésbé elkülöníthető a két fogalom, angol fordításuk azonban közérthetővé teszi a különbségeket.

- A „*civil defense*” nem más, mint a lakosság katonai erővel történő megóvása olyan cselekmények során, amelyek eredendően a nemzet szuverenitását fenyegetik.
- Ezzel szemben a „*civil protection*” a lakosság katasztrófa jellegű veszélyeztetettségével szembeni védelmét körvonalazza.

Mindezek alapján a lakosságtájékoztatás szempontjából is külön kell kezelni a normálidőszaki és veszélyhelyzeti tájékoztatás módszereit az esetleges fegyveres konfliktushoz kapcsolódó tájékoztatástól.

Modern társadalmi kockázatok

A kétpólusú világrend összeomlásával a klasszikus hidegháborús fenyegetések megszűntek, helyüket a modern társadalomhoz köthető kockázatok és kihívások vették át. A hétköznapijainkat alapjaiban befolyásolni képes veszélyforrások komplexitása szükségessé teszi, hogy az ellenük történő fellépés nemzetközi szintű együttműködés keretében – szövetségi szint, két- vagy többoldalú megállapodások – (is) megvalósuljon. A NATO és az Európai Unió megelőzésre és felkészülésre ösztönző stratégiai szintű programjai középpontba helyezik, hogy az egyes veszélyeztető tényezőkre történő felkészülés, a lakosság megfelelő szinten történő előzetes tájékoztatás, és a bekövetkezett eseményekkel kapcsolatos folyamatos információáramlás biztosítása elsődleges az eredményes helyzetkezelés szempontjából.

Helyi válaszok

A „civil protection” jegyében, az új jogszabályok 2012. január 1-től jelentős mértékben megváltoztatták a katasztrófavédelem rendszerét és azon belül a lakosságvédelem és a lakosságfelkészítés irányait. Ez utóbbiban kiemelt feladatként kezeli a helyi veszélyeztetettségre adandó válaszok felkészítési keretek között történő megismertetését, valamint külön rendelkezik a lakosságtájékoztatás alapvető rendszeréről. A felkészítés, mint a megelőző időszak egyik legfontosabb eleme, olyan feladatot kell jelentsen a katasztrófák elleni védekezésben érintett szervezetek tevékenységében, amely garantálni tudja

- a veszélyhelyzetben a riasztási jelek és közlemények tudatos felismerését,
- a cselekedni képes emberek magas arányát,
- az elvárt magatartási szabályok alkalmazásának képességét, valamint
- az önmentési képesség növekedését.

A lakosság biztonságkultúrája

A lakosságfelkészítésben, a lakosságtájékoztatási csatornák igénybevételével kiemelt célként kell kezelni a biztonságra való törekvés készségét, amely idővel az emberi gondolkodás, a lakosság biztonságkultúrájának szerves részévé válhat. Részint ezt a célt szolgálta a 2005-ben meghirdetett Új Biztonsági Kultúra Programja, amelyet a NATO indított annak érdekében, hogy a tagállamok lakossága a titkosított információk kivételével megfelelő lehetőségeket kapjon a szövetség céljainak, eredményeinek megismerésére, az őt körülvevő nemzetközi környezetben történő tájékozódásra. Mindennek szükségét mi sem igazolja jobban, mint az informatikai rendszerek és hálózatok megállíthatatlan fejlődése, amely a biztonságkultúra kérdéskörét egyre jelentősebb szerepben tünteti fel. Egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy az országok vezetése, a civil szféra szereplői és az egyén (lakosság) bizalmi alapú, megfelelő mértékű együttműködése által fogalmazható újra és tehető érezhetővé a biztonság, mint a megszokott életritmust meghatározó jellemző.

A lakosság biztonságérzetének – ezáltal felkészültségének és tájékozottságának – egyik meghatározó mutatója a biztonság értéke és szerepe a mindennapokban. Hazánkban azokon a területeken, ahol gyakran fordul elő ár- és belvíz, az emberek másként élik meg, másként fogalmazzák meg a biztonságot. Számukra meghatározók, a térségi árvízvédelmi fejlesztések, azok az eszközök és rendszerek, amelyeken keresztül információhoz juthatnak és a felkészítési folyamatok során elsajátítható hasznosítható tudás. A folyóvíztől távol élő lakos számára ez nem jelent prioritást. Erre építve fejleszthetők a helyi válaszok.

A biztonság értéke tehát jelentős mértékben függ a veszélyeztető tényezőktől, a helyi sajátosságoktól és a személyiségjellemzőktől is. A nemzetközi szinten is érezhető szemléletváltás, a kockázatbecslések felértékelődése adhatnak hatékony válaszokat. A biztonság alappillére a megelőzés, amelynek során a felkészülést kell előtérbe helyezni, követelménnyé és elfogadott érdeké tenni.

Pszichológiai vonatkozások a lakosságfelkészítésben

A lakosságvédelem, és azon belül a lakosságfelkészítés több tudományágból is meríthet. Főként a pedagógiával mutat markáns összefüggéseket, de meghatározó szerepe van a pszichológiának is. Mógor Judit PhD értekezésének I. fejezete a lakosság, az információáramlás, a tájékoztatás szükségessége és a pszichológia kapcsolódó pontjainak

feltérképezésére irányul. A bhopali katasztrófa¹ konkrét körülményeinek leírásával bemutatta azokat az alapvető hiányosságokat, amelyek előzetes rendezésével a katasztrófa hatása csökkenthető lett volna. Megállapította, hogy a veszélyeztetett lakosság előzetes felkészítése nem volt biztosított, a pánikhangulat megakadályozására a riasztó szirénák elindítására nem került sor, az alapvető magatartási szabályok azonnali közlését elmulasztották az illetékes hatóságok.

Az értekezés bemutatja, hogy a pánik/tömegpánik kialakulásának egyik alapvető feltétele, hogy legyen reális menekülési út, amelyet a tömeg megcéloz; míg elkerülésének módja a kellő információk megléte a veszélyről és elhárításának módjairól. Mindez kizárólag a megfelelő szintű és minőségű információ átadástól, vagyis a megelőző időszakban történő felkészítéstől és az adott helyzetben biztosított veszélyhelyzeti tájékoztatástól függ.

IDŐPONT	HELYSZÍN	ESEMÉNY	ÁLDOZATOK SZÁMA
1990. július	Szaúd-Arábia	Zarándoklat során egy alagútban meghibásodott a szellőztető rendszer.	~ 1400 fő
1996. október	Guatemala	A Mateo Flores Stadionban a mérkőzés előtt a tömegben pánik tört ki.	90 fő
2006. augusztus	Magyarország	Az augusztus 20-i tűzijáték közben szupercellás zivatar érte el a fővárost, a tömeg pánikszerűen menekült.	5 fő
2010. november	Kambodzsa	Egy hídon haladó tömegben eluralkodott a pánik, az emberek agyontaposták egymást.	~ 450 fő
2011. január	Magyarország	Egy szórakozóhelyen a zsúfoltság, illetve a biztonsági szabályok be nem tartása okozott pánikot.	3 fő

1. sz. táblázat: Tömegpánikot okozó balesetek, ahol a megfelelő tájékoztatással valószínűleg csökkenthető lett volna az áldozatok száma.²

(Szerkesztette: Bonnyai Tünde tú. hdgy.)

Nehezíti a veszélyhelyzetekben adandó válaszok helyes megválasztását, hogy váratlanul bekövetkező katasztrófa során az érintettek mintegy háromnegyedén pánikszerű félelem lesz úrrá és kontrollálhatatlan reakciókat produkál, míg legfeljebb 20% képes viszonylag gyorsan cselekvőképessé válni [1].

¹ A katasztrófa 1984. december 3-án a reggeli órákban következett be Bhopalban (India), ahol a Union Carbide rovarirtószereket gyártó leányvállalata baleset következtében mintegy 40 tonna metil-izocianát gázt bocsátott ki, közel 3000 ember azonnali, és 15 000–20 000 ember későbbi halálát okozva. A mérgező gáz irritációs tünetekkel, légúti elzáródás érzésével, vagy köhögő görcssel jár, amelynek forrását nem ismerték és a tanúsítandó magatartásformákkal (pl. ablak bezárása, szükség-léghésvédő eszköz alkalmazása) sem voltak tisztában – forrás: <http://www.katasztrofak.abbccenter.com/?cim=1&id=39103#>

² A táblázat adatainak forrásai:

http://belfold.ma.hu/tart/cikk/a/0/86695/1/belfold/A_Satan_megkovezesetol_a_West_Balkanig_Tomegpanikok_vilagszerte (letöltés ideje: 2011. november 12.)

<http://index.hu/belfold/vhr2479/> (letöltés ideje: 2011. november 12.)

Lakosságfelkészítés napjainkban

A 2012. év fontos mérföldkő a katasztrófák elleni védekezés történetében. A január 1-jén hatályba lépett jogszabálycsomag minden szinten kitér a lakosságfelkészítés alapvető követelményeire, szabályaira és az eddigiekhez képest jobban hangsúlyozza e tevékenység fontosságát és jelentőségét.

Ehhez azonban – a szakterület által hozzáadott értéken túl – nélkülözhetetlen a megfelelő lakossági hozzáállás és igény. „A katasztrófavédelem nemzeti ügy.” Mindez állami és lakossági együttműködést feltételez!

- Az állami, szakterületi feladat a megelőzési felkészülés, a bekövetkezett katasztrófák elleni védekezés és az okozott károk helyreállítása.
- A lakoságnak is feladata, kötelezettsége, hogy a közvetlen környezetét és a jelentkező veszélyforrásokat megismerje, a túléléshez és a meneküléshez megfelelő ismeretekkel és információkkal rendelkezzen, valamint aktívan részt vegyen a védekezési folyamatokban is.

Potóczy György [2] szerint „a megóvando emberi közösség szakirányú érdeklődésének felkeltése, befogadó készségének biztosítása, részvételi hajlandóságának elérése és a változások „utánkövetése”³ a nehezebben leküzdhető probléma a lakosság felkészítésével kapcsolatban. Erre a kihívásra válaszként a BM Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóságon kidolgozták a Gyermekek- és ifjúságfelkészítés 3x3-as Akciótervét (Akcióterv), amely kifejezetten a fiatal – és az új információk befogadására nyitott, ugyanakkor az egyik legsérülékenyebb – korosztály részére biztosítandó alapvető információk átadásának módszereit határozza meg. Az Akcióterv végrehajtása során a felkészítési témakörök között a riasztás, értesítés és veszélyhelyzeti tájékoztatás is kiemelt szerepet kap. Az Akcióterv az említett korosztályon túli lakosságfelkészítési célcsoportokkal is foglalkozik, de a kiemelt hangsúlyt a gyermekekre helyezi. Nem cél a lakosság fenyegetettség-érzését olyan szintre emelni, amely állandósítja a félelemérzetet. Ennek érdekében az újonnan kidolgozásra kerülő oktató/felkészítő/tájékoztató dokumentumok a biztonságközpontú szemléletet részesítik előnyben. Jelenleg a gyermekeké a prioritás, mert az ő gondolkodásuk még jelentős mértékben befolyásolható és alakítható olyan irányba, hogy a biztonság igénye, a megelőző szemlélet, valamint a katasztrófák elleni védekezésben való aktív részvétel automatizmussá váljon. A fiatalok felkészítésének jelentősége azért kiemelkedő, mert a jövőben erre lesz alapozható az önkéntes és köteles polgári védelmi szervezetek hatékony működése.

A lakosságtájékoztatás módszerei és eszközei

A 234/2011. (XI. 10.) kormányrendelet külön fejezetben rendelkezik a lakosságvédelemmel kapcsolatos tevékenységről, amelynek első és egyik legfontosabb szegmense a riasztás és a veszélyhelyzeti tájékoztatás. Ezt kiegészítve kell kezelni a normálidőszakban, illetve katasztrófaveszély során végrehajtásra kerülő lakosságtájékoztatás tevékenységgel. Ez utóbbi megvalósításáról a katasztrófák elleni védekezés egyes szabályairól szóló 62/2011. (XII. 29.) BM rendelet IX. fejezete (A lakosság katasztrófavédelmi felkészítése) rendelkezik az aktív és passzív lakosságtájékoztatás részletszabályainak meghatározásával.

Típus	Aktív lakosságtájékoztatás	Passzív lakosságtájékoztatás
Eszköz	<ul style="list-style-type: none">• tájékoztató kiadványok	<ul style="list-style-type: none">• kiadványok elérhetővé tétele

³ [2] p. 325.

	<ul style="list-style-type: none"> • közlemények a helyi sajtóban (írott, elektronikus, képi) 	
	<ul style="list-style-type: none"> • lakosság fórumok 	<ul style="list-style-type: none"> • katasztrófavédelmi kirendeltségi nyílt nap
	<ul style="list-style-type: none"> • nyilvános rendezvények 	
Tartalom	✓ riasztási módszerek és jelek	
	✓ magatartási szabályok	
	✓ segítségnyújtás formái	
	✓ helyi kockázatok	
	✓ veszélyelhárítás módjai	

2. sz. táblázat: Lakosságtájékoztatási módszerek jellemzői⁴
(Szerkesztette: Bonnyai Tünde tű. hdgy)

Az aktív lakosságtájékoztatáshoz modern módszereket kell társítani. Figyelembe kell venni a korosztályi sajátosságokat, annak tartalmi és nyelvi következményeivel, az egyes rendezvények célcsoportjainak megfelelő tartalmat és formát kell kialakítani, és érdekeltté kell tenni a részvételben. A sajtónál ugyancsak szükséges a sokrétűség (írott – napi, heti, réteg, TV, rádió, internet, helyi, regionális, országos) és az információgazdagság, s mindezek célcsoportokhoz igazítása.

Aktív és passzív

Az információs kiadványok interneten történő elérésének biztosításával, valamint, nyílt napok szervezésével alkalmasszerűen (pl.: ősszel a rendkívüli hideg időjárás veszélyeinek bemutatásával) lehetőség van a felkészítések hatékony végrehajtására. A tájékoztatás a riasztási módszerek és jelek felismerésére, a helyi sajátosságokon alapuló, hiteles veszélyeztetető tényezők összességére és a jogszabályi alapokon, valamint egyéb iránymutatásokon (pl. Akcióterv) nyugó magatartási szabályokra fókuszáljon.

A települések a katasztrófavédelmi besorolástól⁵ függ. (I. katasztrófavédelmi osztályba sorolt településeken évente legalább egy alkalommal, II. 3 évente legalább egy felkészítés.)

Veszélyhelyzeti tájékoztatás

Az elmúlt évek tapasztalatai azt mutatták, hogy nélkülözhetetlen egy olyan folyamatosan működőképes rendszer kialakítása, amely rendkívüli körülmények között is biztosítja a bekövetkező eseményekkel kapcsolatos tájékoztatás lehetőségét. Ennek érdekében a riasztás

⁴ A katasztrófák elleni védekezés egyes szabályairól szóló 62/2011. (XII. 29.) BM rendelet 68-69. §-ai alapján.

⁵ Az az eljárás, melynek során az ország területén található valamennyi települést, az adott település vonatkozásában elvégzett kockázatbecslés eredményei alapján, a meghatározott veszélyeztetettségi szintnek megfelelően katasztrófavédelmi osztályba sorolják (Forrás: A katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény végrehajtásáról szóló 234/2011. (XI. 10.) kormányrendelet 1. § 13. pont)

és a veszélyhelyzeti tájékoztatás módjaival szemben támasztott követelmények együttesen értelmezendők:

- a riasztás és veszélyhelyzeti tájékoztatás elsősorban a hivatásos katasztrófavédelmi szerv által kiadott hiteles információn alapuló közérdekű közlemény kiadásával,
- a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról szóló 2010. évi CLXXXV. törvény rendelkezéseinek megfelelően kerül végrehajtásra, amely az egyéb technikai feltételek megléte esetén elektronikus hírközlési szolgáltatások igénybevételével egészíthető ki.
- Mindemellett a modern technika sérülékenységeire való tekintettel (pl.: áramszünet) a közlések a helyben szokásos módon (hírvivő, faliújság, hirdetőoszlop), illetve a rendvédelmi szervek, magánszemélyek élőbeszéd sugárzására alkalmas kihangosító eszközeinek, valamint kézi kihangosító eszközök alkalmazásával is közzé tehetőek.

A lakosság riasztására rendelkezésre áll az ország teljes területén az ún. lakossági riasztó rendszer, amely meghatározott szirénajelek leadásával figyelmeztet a közelgő veszélyekre.

A veszélyhelyzeti tájékoztatás kifejezetten a tanúsítandó magatartási szabályokra, a hatóságok által megtett és várható lakosságvédelmi intézkedésekre, a lakosság szempontjából fontos korlátozások ismertetésére és a további tájékozódási lehetőségekre korlátozódik. A közlemények kiadása során különös figyelemmel kell lenni arra, hogy a lakosság minél szélesebb rétege számára biztosítsunk értelmezhető és hasznos információkat, ezért tartózkodni kell egyes szakmai kifejezések használatától és a bonyolult fogalmazástól. A hatékony tájékoztatás kulcsa a tömör, lényegre törő és érthető információáramlás [3-5].

Riasztási gyakorlatok és a média

A katasztrófavédelmi szervek és a médiaszolgáltatók komplex gyakorlatain szerzett tapasztalatok feldolgozásával tovább fejleszthető a megújított rendszer. A 2011 májusában és 2011 novemberében végrehajtott riasztási és készenlétbe helyezési gyakorlat során a lakosság fiktív helyeken bekövetkezett katasztrófahelyzetekről kapott tájékoztatást, sőt a novemberi gyakorlat során a szirénarendszer működőképességének felmérése is megtörtént. A médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról szóló 2010. évi CLXXXV. törvény alapján a közszolgálati médiaszolgáltatók, illetve együttműködési megállapodások alapján a kereskedelmi médiaszolgáltatók részvétele lehetővé teszi, hogy a gyakorlatok – és azok alapján a valós helyzetek – során a lehető legszélesebb körben valósuljanak meg a tájékoztatások.

Összességében megállapítható, hogy az új jogi környezet kiforrott, megalapozott és rendszerbe foglalja a katasztrófavédelmi szempontból történő lakosságfelkészítést. A jogszabályi rendelkezések alapján végrehajtott felkészítési tevékenység és a rendszergyakorlatok várhatóan egyre szélesebb körben fogják biztosítani a lakosság biztonságkultúrájának, az egyén védelmi szintjének emelkedését.

Irodalomjegyzék

[1] Mógor Judit: A lakossági tájékoztatás és a nyilvánosság biztosításának kutatása a súlyos ipari balesetek elleni védekezésben. PhD értekezés, 2011. Budapest, http://193.224.76.4/download/konyvtar/digitgy/phd/2010/mogor_judit.pdf (letöltés ideje: 2011. október 23.)

[2] Potóczky György: Vannak-e továbbfejlesztési lehetőségek a katasztrófákat megelőző időszak lakosságfelkészítési tevékenységében? Hadmérnök, VI. évfolyam 2. szám, Budapest, 2011. pp. 324-338.

[3] A katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény – Magyar Közlöny 2011. 113. szám pp. 28842-28891.

[4] 234/2011 (XI. 10.) kormányrendelet a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény végrehajtásáról – Magyar Közlöny 2011. 131. szám pp. 32252-32298.

[5] 62/2011. (XII. 29.) BM rendelet a katasztrófák elleni védekezés szabályairól – Magyar Közlöny 2011. 163. szám pp. 40185-40203.

Mógor Judit – Bonnyai Tünde

BM Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság,

judit.mogor@katved.gov.hu

tunde.bonnyai@katved.gov.hu